

УДК 025.178

Жуков Василь Павлович,

ст. викл. кафедри музично-інструментальної підготовки

Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

пошт. адреса: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, м. Харків, вул. Артема, 29, 61002,

Україна

e-mail: vasil2791@gmail.com

ВКЛЮЧЕННЯ ІСТОРІЇ НОТНОГО ЗАПИСУ В ЦИФРОВИЙ КОНТЕНТ КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ ЛЮДСТВА

Фонди Харківської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіславського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, бібліотек Харківського державного університету мистецтв, Харківської державної академії культури, Харківського музичного училища імені Б. Н. Лятошинського та деякі інші містять нотні документи. Деякі нотні документи можна віднести до рідкісних видань, що є раритетами, які мають історичне значення. Фахівцям бібліотек необхідно досліджувати фонди нотних документів з метою збереження культурного надбання, першочергово вносити їх до цифрового контенту. Особливого значення набувають нотні документи, у яких відображено історію нотного запису.

У давні часи людина, яка жила в середовищі наповненому звуками, почала складати музику, тому з'явилася нагальна потреба її записати, з метою збереження та передачі іншим представникам соціуму. Тому музику стали фіксувати за допомогою спеціальних умовних знаків. Вони змінювалися протягом багатовікового розвитку музичної культури, були різні у різних народів. Тому в історії нотного запису залишилось не одне свідчення еволюціонування нотного запису.

Найдавнішим способом нотного запису є позначення мелодій, переданих на основі слуху, за допомогою малюнків. Зразки такого запису виявлені при вивченні давньоєгипетських пам'ятників музичної культури. Також давнім способом є й складовий запис музичних звуків за допомогою клинопису, який застосовувався в Стародавньому Вавилоні. Подальший розвиток музичної писемності пов'язаний з літерним позначенням звуків, що вказують на їх висоту. Ця система зародилась в Стародавній Греції та отримала широке поширення. З часом літери грецького алфавіту замінилися на латинські.

У середньовіччі з'являється невмена нотація, характерна для культової музики, її різновид – крюковий, або знаменний запис. Умовні позначення – невми (на Русі вони називалися крюки, або знамена) – склалися з графічних значків типу рисок, крапок, ком і їх різноманітних поєднань. Вони проставлялися над словесним текстом і позначали окремі звуки або мелодійні обороти, спів голосу вгору і вниз, повторення одного і того ж звуку, характер і спосіб виконання. Не вказуючи точної висоти звуків, невми наочно зображували мелодійну лінію, допомагаючи співакам згадати мелодії знайомих їм за слухом співів. Пізніше в західно-європейській музиці

вони стали записуватися на одній чи двох горизонтальних лініях, літерне позначення яких або їх колір (червоний, жовтий) визначали висоту розташованих на них невм. Так, поступово в надрах невменого запису зароджувалася лінійна нотація, що об'єднувала наочність невм і звукового звучання у буквенному записі.

В XI ст. нотний запис був вдосконалений італійським музикантом Гвідо д'Ареццо. Він розробив спосіб запису нот на нотному рядку, що складається з чотирьох горизонтальних паралельних ліній. Літерні знаки, які позначали висоту кожної з них, і невми стали записуватися не тільки на самих лініях, а й у просвітах між ними. Всі чотири лінії були об'єднані в єдину систему, що стала прообразом сучасного нотного стану, а буквені позначення висоти ліній поступово трансформувалися в ключі – умовні графічні знаки, що визначають висоту розташованих на ній нот. Гвідо д'Ареццо відомий і як автор складових назв: «ут», «ре», «мі», «фа», «сіль», «ля». Вони позначали ступені шестиступеневого звукоряду (тон, тон, півтон, тон, тон). Наприкінці XVI в. для позначення сьомої ступені в семиступеневому звукоряді введений склад «сі», у другій половині XVII ст. склад «ут» замінений складом «до». Ці назви збереглися й зараз і позначають висоту звуку.

Подальша зміна знаків нотного запису відбулося в період XIII-XVI ст. шляхом розробки мензуральної нотації. Вона наочно передавала висоту звуків, їх тривалість. Була введена система спеціальних графічних знаків для запису нот і пауз різної тривалості, встановлення точного часового співвідношення між усіма звуковими проміжками. Спочатку кожна з них припускала поділ на три рівні частки. Наприклад, максима (найдовша) включала в себе три ноти тривалості лонга (довгої).

У XVI ст. значні зміни відбувалися в графічному написанні нотних знаків, їхній поділ став дворазовим. Змінилися невми – квадратні головки округлилися, з'явилися нотні штилі. З переходом від запису нот на папірусі до запису на папері відбувся підрозділ нотних знаків на «білі» (незаповнені) і «чорні» (заповнені). Чотирьохлінійні нотні рядки замінив більш зручний п'ятилінійний нотний стан. У міру розвитку багатоголосся стали використовувати систему з декількох нотних рядків, розташованих одна над іншою і об'єднаних загальною початковою рисою або фігурною дужкою – акколадаю.

Більш тривалим був шлях утвердження сучасної п'ятилінійної нотації в інструментальній музиці. До кінця XVII ст. для запису інструментальних творів застосовувалися особливі системи письма – табулатури. Вони представляли собою наочні схеми, складені з буквених або цифрових позначень висоти звуку і додаткових умовних знаків, уточнювали ритм і динамічні відтінки. За зовнішнім виглядом ці схеми були різноманітні. У них відбивалися особливості нотного запису, прийнятого в тій чи іншій країні, специфіка того музичного інструменту, для якого вони призначалися. Табулатури відрізнялися також за умовними позначеннями: буквами, цифрами, ритмічними знаками та їх комбінаціями.

Серед численних варіантів табулатури існували як безлінійні, так і лінійні. У лінійних кількість ліній відповідала кількості струн музичного інструмента або поліфонічних голосів музичної тканини. До початку XVIII ст. табулатури були замінені більш простим і зручним способом запису за допомогою нот. Поступово втрачало своє значення і цифрування басу, або, як його ще називали, генерал-бас

(загальний, головний бас). Він був поширений в XVII–XVIII ст. для запису акомпанементу до мелодії. У цій системі нотного запису кожен звук нижнього голосу, записаний нотами, доповнювався цифровими позначеннями гармонії, за якими виконавці добудовували всі інші супроводжуючі голосу. Зараз обидві ці системи використовуються лише як допоміжні при навчанні грі на деяких музичних інструментах і вивченні гармонії.

Сучасний нотний запис дозволяє в умовному записі повно і точно відобразити «живе» звучання музики. У ньому присутні не тільки розвинена система умовних знаків (п'ятилінійний нотний стан; ключі; знаки альтерації ключові і «випадкові» при нотах; різні акколади; спеціальні знаки, які уточнюють тривалість звуків, динамічні відтінки, різноманітні виконавські штрихи тощо), але і додаткові словесні пояснення (вказівки темпу, характеру та способу виконання).

Для більшої наочності нотного запису були знайдені позначення скорочення нотного письма, як, наприклад, знаки репризи, октавного переносу, повторення мелодійного обороту тощо. Нотний запис не залишається незмінним. Протягом усього розвитку музичного мистецтва розширюється його образна сфера, оновлюється музичний тематизм, затверджуються нові засоби виразності. Все це вимагає постійного вдосконалення нотного запису. Доповнюється і уточнюється система умовних позначень, з'являються нові способи запису, що відповідають особливостям того чи іншого музичного матеріалу.

Сьогодні в усьому світі бібліотеки беруть участь у проектах щодо збереження культурного надбання людства, створюючи цифрові колекції та електронні бібліотеки. Одно з найважливіших завдань, яке стоїть перед українськими музичними бібліотеками – збереження цінних і раритетних нотних документів та інших раритетів музичного мистецтва на основі включення їх до цифрового контенту шляхом оцифрування. Необхідно враховувати, що оцифровка нот вимагає найвищої якості зображень, а внаслідок цього і обсягу пам'яті, що вони займають. Зараз час електронні бібліотеки нот мають працювати для широкого кола читачів в тестовому режимі, щоб не тільки фахівці, але і шанувальники музики могли подивитися файли, які знаходяться у фондах музичних бібліотек.

УДК 025.3:021

Жукова Валерія Павлівна,

канд. наук із соц. комунікацій,

доц. каф. бібліотекознавства та соц. комунікацій

Харківської державної академії культури